

9. Яланська С. П. Методика забезпечення дидактичних умов творчого розвитку старшокласників при вивченні курсу біології / С. Яланська // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 9-10. – С. 124–127.
10. Яланська С. П. Організація самостійної та індивідуальної роботи майбутніх учителів біології. Ідеї В. О. Сухомлинського // С. П. Яланська, В. В. Оніпко // Спадщина видатних педагогів Полтавщини в міжнародному освітньому просторі : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 12-13 берез. 2009 р. – Полтава, 2009.
11. Яланська С. П. Особливості розвитку творчості майбутніх учителів природничих дисциплін / С. П. Яланська, В. В. Оніпко // Вища освіта та Болонський процес : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 27-28 лист. 2008 р. – Полтава, 2008. – С. 85–88.
12. Яланська С. П. Проектування самостійної діяльності майбутніх учителів біології на створення корисних раціоналізаторських пропозицій / С. П. Яланська // Біорізноманіття: теорія, практика та методичні аспекти вивчення в загальноосвітній та вищій школі (присвячується 120-річчю від дня народження М.І. Вавілова) : матеріали наук.-практ. конф. / ПДПУ імені В.Г. Короленка; Полт. обл. ін-т післядипломної пед. освіти імені М.В. Остроградського. – Полтава, 2008. – С. 322–324.
13. Яланська С. П. Розвиток лідерських якостей майбутнього учителя природничих дисциплін у педагогічному вищому навчальному закладі / С. Яланська // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 7-8. – С. 131–132.
14. Яланська С. П. Формування екологічної психології майбутнього вчителя біології / С. П. Яланська // Навколишнє середовище і здоров'я людини : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару, м. Полтава, 24-25 верес. 2008 р. / ПДПУ ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2008. – С. 145–148.

Development of the natural science picture of the world by means of natural fundamental regularities combines knowledge gained in the process of studying biological subjects. The cognition of the main points of all alive helps to develop the creative activity of a future biology teacher –productive activity which is able to give qualitative new values of social importance.

Key words: natural science picture of the world, development of the creative activity, natural science thinking, future biology teachers, biological subjects.

Отримано: 13.03.2010

Соціально-психологічні чинники розвитку гендерної ідентичності дівчат-підлітків в умовах сім'ї та в умовах шкіл-інтернатів

У статті висвітлюються аспекти вивчення гендерної ідентичності в сучасній психології особистості та віковій психології. Визначено соціально-психологічні чинники розвитку гендерної ідентичності дівчат-підлітків, які виховуються в родині та в умовах шкіл-інтернатів.

Ключові слова: гендерна ідентичність, соціальні чинники, психологічні чинники, депривація, інтернатне середовище, сімейне середовище.

В статье изложены аспекты изучения идентичности в современной психологии личности, возрастной психологии. Определены социально-психологические факторы развития гендерной идентичности девочек-подростков, которые воспитываются в семьях и в условиях школ-интернатов.

Ключевые слова: гендерная идентичность, социальные факторы, психологические факторы, интернатная среда, семейная среда.

Постановка проблеми: У всьому світі є діти-сироти, і наша держава, звичайно, не виключення. За офіційними статистичними даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, сьогодні в Україні більше 100 тисяч дітей позбавлених батьківського піклування та виховуються в державних закладах: школах-інтернатах, дитячих притулках; 40% з цих дітей не мають рідних взагалі [22]. Для дитини, позбавленої сім'ї, – держава є і батько, і мати. Показником розвинутого суспільства є ціннісне ставлення до підростаючого покоління, розуміння того, що чужих дітей не буває. Державою узаконено систему пільг для дітей-сиріт: на утримання житла, допомога при працевлаштуванні, пільги при вступі до навчальних закладів, матеріальна допомога на навчання, державні стипендії та ін. За результатами спілкування 80% дітей, які мешкають в дитбудинках та школах-інтернатах, вважають себе нещасливими. Інтернат ніколи не стане альтернативою сім'ї, його можна розглядати лише як місце тимчасового перебування дитини [23].

З наукових джерел відомо, що ідентичність стає центральним компонентом самосвідомості особистості в підлітковому віці.

Усвідомлення власної статевої приналежності та становлення гендерної ідентичності зростаючої особистості – один з напрямків її соціалізації. Т.В.Говорун, О.М.Кікінеджи зазначають, що гендерна ідентичність – це переживання себе як людини певної статі. На відміну від гендерної ролі, яка відображає зовнішні ознаки моделей поведінки і відносин, що дозволяють іншим людям судити про ступінь приналежності будь-кого до чоловічої чи жіночої статі, гендерна ідентичність характеризує внутрішнє, глибоко особисте переживання себе як людини певної статі. Гендерна ідентичність являє собою важко структуроване утворення, що включає, крім усвідомлення власної статевої приналежності, сексуальну орієнтацію, “сексуальні сценарії” і гендерні переваги. Формування її в умовах інтернату буде відмінно відрізнитися від її формування в межах родини. Відмінності в розвитку гендерної ідентичності підлітків визначають соціально-психологічні чинники того чи іншого виховного середовища [4].

Основна мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні соціально-психологічних чинників розвитку гендерної ідентичності дівчат-підлітків в умовах сім'ї та в умовах шкіл-інтернатів. Для досягнення мети нами були визначені такі **завдання**: проаналізувати психо-соціальні умови особистісного зростання дівчат-підлітків, які впливають на розвиток гендерної ідентичності; обґрунтувати чинники розвитку зазначеного феномена в дівчат-підлітків в процесі їх сімейного виховання та в умовах шкіл-інтернатів.

Аналіз основних наукових праць. Психологи (І.В.Дубровіна, Ю.М.Набуїліна, В.Н.Ослон та ін.) відмічають, що дитина, яка розвивається, постійно взаємодіє з зовнішнім середовищем на різних рівнях (мікросистема, мезосистема, екосистема і макросистема). Серцевиною мезосистем є сім'я. Саме від неї в першу чергу залежить, якою виросте дитина та яке місце в суспільстві вона займе. Тип сім'ї, в якій народжується і росте дитина, може серйозно вплинути на її очікування, установки, набір ролей, систему поглядів та взаємостосунки з іншими людьми, а також на її когнітивний, емоційний, соціальний та фізичний розвиток й згодом на увесь її життєвий шлях в цілому [7;8].

Кожна родина характеризується тим, що А.Аккерман як один із засновників родинної психотерапії назвав сімейною ідентичністю. Сімейна ідентичність – це та сукупність уявлень, планів, взаємобов'язків, намірів, спогадів, яка характеризує сімейне “ми”. “Я” дитини спочатку наповнюється змістом сімейного “ми”. Відбувається це в процесі становлення дитини як члена сімейної структури. “Сімейна структура” – це непомітна сітка функціональних вимог, яка організовує взаємодію членів сім'ї. Межі в “сімейній структурі” –

це правила, що регулюють взаємодію між підсистемами, тобто регулюють саму змогу члена сім'ї брати участь у тій або іншій підсистемі [16].

Діти вчаться поводитися відповідно до своєї статі через ідентифікацію з батьками, під їхнім виховним впливом і тиском. Розвиток самосвідомості особистості полягає в тому, що вона стає об'єктом прямого або опосередкованого батьківського впливу, озброєння нормами, стандартами і правилами, контролем за поведінкою, опосередкованого керування через різні форми взаємин. У роботах сучасних українських психологів Т.В.Говорун та О.М.Кікінеджи зазначено, що розвиток гендерної ідентичності особистості відбувається в процесі гендерної соціалізації, яка презентована як співпраця досвідчених чоловіків і жінок з дітьми у набутті ними важливих для життя в дорослому світі статево-відповідних знань, умінь, навичок. Набуття гендерної ідентичності та освоєння певного типу статево-рольової поведінки активізують такі важливі психологічні механізми:

1) *спрямованість* суспільства на відносно виокремлення й організацію “жіночого” чи “чоловічого” навколишнього мікросередовища для дитини відповідної статі. Дорослі створюють для дитини конкретне предметне середовище, яке, на їхню думку, відповідає статевої належності. Для хлопчиків це передусім усе те, що вкручується, рухається, взаємодоповнюється: машинки, конструктори, які розривають інструментальні навички, майстерність. Для дівчаток – м'які, пухнасті, ніжні іграшки, які можна пригорнути, якими можна щось прикрасити. Вся дитяча індустрія ніби запускає підсвідомі механізми ідентифікації та диференціації задовго до того, як дитина навчиться усвідомлювати, чого від неї очікує гендерно-структурований соціум;

2) *моделювання*, що пов'язане з освоєнням запропонованих соціумом певних моделей статево-рольової поведінки. При цьому виявлено, якщо до п'яти років хлопчики із задоволенням імітують “жіночі види діяльності”, то пізніше відмежовуються від них, адже сім'я, телепрограми, дитячі книги дають приклади для наслідування, визначають чоловічі та жіночі ролі;

3) *заохочення* (підкріплення) як винагорода або підтримка дитини за дотримання певного типу поведінки у вигляді похвали від батьків, учителів, інших дорослих. Заохочення посилює ту поведінку, якої навчають дитину. Якщо дитина починає наслідувати поведінку іншої статі (наприклад, хлопчик одягає мамині туфлі на підборах, фарбує губи), цей вчинок отримує відповідну оцінку: “Хлопчикам це не личить!” [4].

Психологи М.І.Алексеева, В.А.Вінс, В.М.Кузнецов великого значення надають впливу стилю взаємодій батьків з дітьми, який має далекі наслідки і визначає їх життєвий шлях [1;2;12]. Ці вчені досліджували такі характеристики взаємодій, як: емоційне прийняття-неприйняття, наявність-відсутність контролю, стимулювання-нестимулювання активності дитини. Ряд психологів (Л.Н.Захарова, В.Є.Каган, В.М.Кузнецов) головну увагу приділяють тому, яку роль відіграє мати в життєствердженні кожної дитини [10;11;13]. Вчена О.Т.Соколова дослідила наступні стилі міжособистісних взаємин “мати-дитина”, які розповсюджуються як на хлопців, так і дівчат: співробітництво, ізоляція, суперництво та псевдо співробітництво [18]. Нижче розглянемо кожний стиль більш детально.

1. *Співробітництво* характеризується тим, що у спілкуванні матері й дитини переважають висловлювання, які підтримують, а не відштовхують. Підчас взаємодії спостерігається гнучкість, поступливість, зміна позицій ведучого і відомого. Мати заохочує дитину до активності.

2. *Ізоляція* представлена тим, що у родині не приймаються спільні рішення. Дитина ізолюється й не бажає ділитися своїми враженнями й переживаннями з батьками.

3. *У суперництві* партнери по спілкуванню протистоять один одному, критикують один одного, реалізуючі потреби в самоствердженні й симбіотичній прихильності.

4. *У псевдоспівробітництві* партнери проявляють егоцентризм. Мотивація спільних рішень не ділова, а грайлива (емоційна).

У наукових працях Л.І.Божович, О.В.Запорожця, І.С.Кона підкреслюється, що формування родинних стосунків, у системі “батьки-дитина”, є необхідним компонентом особистісного становлення дитини, розвитку досвіду спілкування між людьми [3]. Дитина відчуває потребу в спілкуванні з дорослим як авторитетним носієм суспільного і морального досвіду й намагається отримати від нього оцінку своїх думок, вчинків і особистісних якостей, досягти взаєморозуміння і співчуття, навчитися діяти, як він. На нашу думку, взаєморозуміння між батьками, та батьків з донькою, любляче й дбайливе ставлення батька до своєї жінки та доньки посилюють вплив на особистісний розвиток дівчини, на поступове формування в неї впевненої в собі майбутньої жінки, що викристалізовується надалі в адекватне ставлення до чоловіків. Дівчата частіше ідентифікують себе з матір’ю. Вони не тільки сприймають її як приклад для наслідування, але й переживають як вона. Для дівчинки мати є живим втіленням всього того, що надає життю сенс. Якщо мати є прикладом стійкості духу жіночності, практичності в

житті, то ці якості дівчата відтворюють у собі. І, навпаки, негативні якості матері (невпевненість у собі, слабкість духу) вони теж відтворюють у взаємодіях, переживаючи депресивний стан, невміння і небажання жити.

Як підкреслює у своїх роботах Л.Уманець, на основі любові з боку батьків формується здатність дитини любити себе, її самооцінка, – все це утворює основу духовного здоров’я та дає змогу досягти зрілості. Відхилення від нормального шляху цього розвитку стає причиною багатьох неврозів. На фоні перебільшеної залежності від батька розвивається невроз нав’язливих станів, а у разі надмірної концентрації прихильності до матері – істерія, алкоголізм, депресія, нездатність до самоствердження [15]. Дівчата, що позбавленні батьківського тепла, ласки і впливу, мають гіркий досвід депривації сімейної взаємодії. За визначенням Е.А.Сергієнка, “депривація” є відхиленням від середовищного континууму, який є революційно очікуваним, характерним для певного віку [17]. Як зазначають З.Матейчек та Й.Лангмейер, депривація зумовлює відставання у психічному розвитку за багатьма параметрами. Вона негативно позначається на самосвідомості, служить причиною розладів і дисгармоній у процесі становлення образу “Я”, шкодить психічному розвитку особистості [5].

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблеми становлення і формування особистості в інтернатних закладах свідчить про несприятливий психічний розвиток дівчат-підлітків в цих установах, що в першу чергу, пов’язано із своєю системою спілкування дорослих з ними: частою зміною дорослих, звуженням оточуючого простору, відсутністю диференційованого підходу до дівчат-підлітків тощо. Соціалізація дітей-сиріт утруднюється особливостями стану їхнього здоров’я та розвитку. Діти, які виховуються в інтернатних закладах, відрізняються від тих, хто виховується в сім’ях, розвитком інтелекту і особистості в цілому. Групове спілкування з дорослими, постійні вказівки, настанови та контроль з боку дорослих формують специфічні особливості у дівчат-підлітків, які виховуються в умовах шкіл-інтернатів. Це підтверджується результатами багатьох досліджень психологів (М.П.Аралова, Я.О.Гопшовський, І.В.Дубровіна, Т.М.Землянухіна, Г.М.Прихожан, М.Н.Толстих) [5;7;15].

Досліджуючи структуру особистості дівчат, вихованок дитячих будинків, польська вчена М.Юрга констатувала існування серйозних проблем у їх фізичному і психічному розвитку. Визначаючи різницю між психологією дівчат, що виховуються в дитячих будинках, і їх ровесниць із сім’ї, М.Юрга зосередилася на проблемі ідентифікації та орієнтації в жіночих соціальних ролях, проблемі страху і образу “Я” [21].

Г.М.Прихожан, Н.М.Толстих відмічають, що гендерна ідентичність формується з труднощами у дівчат-підлітків з дитячих установ, а також часто недооцінюється значення суб'єктивного минулого в розвитку особистості. Вихователі, прийомні батьки, знають яким тяжким часто буває минуле цих дітей, із самих кращих спонукань намагаються про нього не згадувати, усіма силами відвертати їх увагу від спогадів про нього, підкреслювати, що їх життя починається “з чистого аркуша”. Цього ні у якому разі робити не можна тому, що особистість не може жити без минулого. Неусвідомлені, витиснені спогади в дійсності нікуди не уходять, а залишаються чужими, що “роздирають” її на частини. На основі цього слід стверджувати, що яким би тяжким і безрадіним не було минуле особистості, вона повинна його пам'ятати. Дорослим необхідно піклуватися про те, щоб допомогти дитині відтворити у спогадах минуле, опрацювати його і включити в цілісний суб'єктивний досвід [13;14].

Дівчатам-підліткам, позбавлених батьківської уваги, властиві відчуття малої цінності власної особистості, занижений рівень самоконтролю, прослідковуються вищі показники самооцінки, сили виявлення мотивації самоствердження, прагнення до визначення, статусно-рольового визначення, досягнення успіхів в діяльності, транзактивні прагнення, прагнення до протиставлення “Я”, до самототожності [5]. Дівчата-підлітки, що виховуються в умовах інтернатного закладу, ідентифікуються насамперед із своїми депривованими подругами, а образ матері, жінки, господині, робітниці в них переважно стереотипний. Відчуття страху актуальніше і гостріше, ніж у ровесниць із сім'ї. Встановлено, що презентованість власного “Я” для дівчат-підлітків, що виховуються в родині, характеризується переважністю узагальнено-особистісної тотожності, пов'язаної з осмисленням себе як джерела власних дій і соціально-рольового самовизначення [14].

У науковій праці Я.О.Гошовського зазначено, що відсутність необхідного піклування саме про дітей підліткового віку з боку батьків розглядається як депривація сімейної взаємодії, тобто відсутність у підлітків життєво необхідних контактів з батьками, неможливість засвоєння досвіду сімейного життя, рольових установок спілкування в родині [5]. Недостатня взаємодія дівчат-підлітків із дорослими родичами й близькими призводить до гальмування емоційної, інтелектуальної, комунікативної сфер та позначається на особливостях самосвідомості. Недостатня позитивна взаємодія дівчат-підлітків із дорослими негативно впливає не лише на інтелектуальний розвиток, а й на загальну динаміку формування позитивних якостей особистості, оскільки відсутність прикладу

цілеспрямованої діяльності дорослих, спрямованої на гармонізацію міжособистісних стосунків, позбавляє їх творчого досвіду. Порушення в інтелектуальній та мотиваційній сферах, у сфері саморегуляції, нерегламентованості поведінки спричиняють відчутні відхилення в загальному розвитку якісних характеристик особистості дівчат-підлітків з інтернатних закладів. Це наочно простежується в ситуаціях фрустрації [15].

Знехтування батьками підлітків відображається в їх подальшому розвитку, а саме: дисгармонійним “Я-образом”, низькою самооцінкою, невпевненістю в собі, зневірою в свої потенціальні можливості, слабкою здатністю до самоаналізу та самовдосконалення. Депривація дитини в її підліткові роки може також призводити до аутичної поведінки і, навіть, до появи шизоїдних рис [9]. На сторінках книги “Діти без сім'ї” Г.М.Прихожан та Н.М.Толстих зазначають, що в дитячих будинках та школах-інтернатах виховується досить специфічний контингент дітей, які, з одного боку, мають певні, хоча і не завжди зрозумілі ознаки ускладненої спадковості, з іншого, – яскраво визначений деприваційний синдром. Дівчата, випускниці закладів інтернатного типу, переживають значні труднощі у створенні власної сім'ї та її збереженні. Вони з великими проблемами входять у сім'ю чоловіка, часто не можуть налагодити повноцінні стосунки з її членами. У них дуже швидко вичерпується первинна прихильність, що нерідко призводить до розлучення або вони зовсім не створюють сім'ї. Часто випускники інтернатних закладів створюють сім'ю між собою, зберігаючи звичку жити разом [13].

Отже, враховуючи все вищезазначене, можна виділити основні **соціальні чинники** розвитку гендерної ідентичності дівчат-підлітків **в умовах сім'ї**: соціальні інститути – сім'я, школа, позашкільні заклади, ЗМІ (преса, радіо, телебачення), безпосереднє спілкування з оточуючими людьми; позитивний психологічний клімат в сім'ї; родинні зв'язки; позитивна та відкрита взаємодія із дорослими (родичі, близькі, вихователі, вчителі та ін.); вплив батьківських установок на етапі формування особистості; опосередкований контроль з боку батьків за моральною, пізнавальною сферами життєдіяльності дитини, а також за сексуальною поведінкою у зв'язку з пубертатним періодом; адекватні зразки у спільноті референтних осіб для наслідування гендерних ролей. **Психологічні чинники** розвитку гендерної ідентичності дівчат-підлітків **в умовах сім'ї**: емоційне прийняття, любляче та дбайливе ставлення до дівчини батьків; любов і довіра до них; можливість вільно висловлювати свою думку з будь-якого питання; усвідомлення дівчиною засобів поведінки матері у ставленні до батька і навпаки; адекватне відчуття

тотожності самому собі; стимулювання пізнавальної активності дівчини, розвитку в неї самостійності, почуття дорослості.

Серед **соціальних чинників**, що впливають на розвиток гендерної ідентичності дівчат-підлітків **в умовах спеціалізованих шкіл-інтернатів** можна виділити наступні: ЗМІ (преса, радіо, телебачення); тривала соціальна ізоляція; звуженість оточуючого простору; замкнутість кола спілкування; переважно жіноче виховне середовище; відсутність родинних зв'язків, сімейно-побутових стосунків та спільнот, в яких є гендерні моделі поведінки жінок і чоловіків; відсутність прикладу для наслідування гендерних ролей; відсутність матеріальної та моральної підтримки після закінчення закладу. Серед **психологічних чинників** можна виділити такі: втрата "базової довіри до світу"; депривація сімейної взаємодії; нестача любові, ласки, уваги; відсутність уявлень про модель сім'ї; відсутність духовного зразка в образі батька або матері; труднощі з засвоєнням соціальних ролей; залежність від звичного середовища; орієнтація на зовнішні оцінки групи; байдужість при оволодінні соціальними ролями, пасивність у розвитку й удосконаленні самосвідомості; недостатній рівень усвідомлення себе; низька інтенсивність автономності; закомплексованість; конформність; відсутність самоповаги; дифузне і розмите уявлення про власний образ "Я"; інфантильно-утриманська позиція, що блокує прояв потенційних можливостей тощо.

Стаття не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Аналіз конкретно-експериментальних робіт, присвячених вивченню гендерної ідентичності, показує, що цей феномен досліджується в різних аспектах. Необхідне подальше та більш змістовне вивчення відмінностей в розвитку гендерної ідентичності дівчат-підлітків в умовах сім'ї та школи-інтернату.

Список використаних джерел

1. Алексеева М. І. Психологічні аспекти гуманізації педагогічної взаємодії в сім'ї як умова психосоціального розвитку особистості дитини // Психолого-педагогічні проблеми гуманізації педагогічної взаємодії. – К., 1993. – С. 53-54.
2. Алексеева М. І. Взаємодія батьків і дітей як фактор соціалізації підростаючої особистості // Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність: Тези Міжнар. наук. Костюківських читань 9-11 червня 1992 р. – К., 1992. – Т.1. – С. 196-197.
3. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. – 1979. – № 2 (а). – С. 24-26.

4. Говорун Т. В., Кікінеджи О. М. Гендерна психологія: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 308 с.
5. Гошовський Я. О. Становлення образу Я в підлітків школи-інтернату в умовах депривації батьківського впливу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Я.О. Гошовський. – К., 1995. – 24 с.
6. Гурлева Т. С. Дівчинка-підліток: проблеми віку і профілактика важковиховуваності. – К.: ІЗМН, 1997. – 136 с.
7. Дубровина И. В., Лисина М. И. Особенности психического развития детей в семье и вне семьи // Возрастные особенности психического развития детей: сб. научн. тр. / отв. ред. И. В. Дубровина, М. И. Лисина. – М.: Изд. АПН СССР, 1982. – С. 3-18.
8. Дубровина Н. В. Семья и социализация ребенка / Н. В. Дубровина // Мир психологии. – 1998. – № 1 (13). – С. 54-59.
9. Залысина И. А., Смирнова Е. О. Некоторые особенности психического развития дошкольников, воспитывающихся вне семьи / И. А. Залысина, Е. О. Смирнова // Вопросы психологии. – 1985. – № 4. – С. 31-38.
10. Захарова Л. Н. Дитя в очереди за ласкою. – М.: Политиздат, 1991. – 221 с.
11. Каган В. Е. Стереотипы мужественность-женственность и "образ Я" подростков / В. Е. Каган // Вопросы психологии. – 1989. – № 3. – С. 53-62.
12. Кузнецов В. М. – Психолого-педагогические условия формирования личности учащихся. – М.: Народное образование, 1994. – 144 с. (Библиотечка журнала "Народное образование", 4-6).
13. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Дети без семьи: (Детский дом: заботы и тревоги общества). – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
14. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Психология сиротства. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 416 с.
15. Психическое развитие воспитанников детского дома / Под ред. И. В. Дубровиной, А. Г. Ружской. – М.: Педагогика, 1990. – 264 с.
16. Рюмшина Л. И. Психологические особенности познания других людей детьми, воспитывающихся в семье и в детском доме: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / Л. И. Рюмшина. – М., 1990. – 19 с.

17. Сергиенко Е. А. Проблемы психического развития: некоторые острые вопросы и пути их решения // Психологический журнал. – 1990. – Т.2. – С. 150-160.
18. Соколова Е. Т., Чеснова И. Г. Зависимость самооценки подростка от отношения к нему родителей // Вопросы психологии. – 1986. – № 2. – С. 12-115.
19. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід реформування / Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2005 року. – К.: Державний ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2006. – 143 с.
20. Фромм Э. Человек для себя. – Минск: ООО “Попурри”, 1998. – 672 с.
21. Jurga M. Z badan nad rozwojem osobowosci dorasajacych wychowanek panstwowych domow dziecka // Psychologia wychowawcza, 1975. – № 5. –Р. 713–719.
22. <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/index> – офіційний сайт Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.
23. <http://www.mon.gov.ua/> – офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

This article covers aspects of gender identity studies in the nowadays personality psychology and age psychology. Socio-psychological factors of teenage girls' gender identity development are determined, either for those brought up in families or in institutions.

Key words: gender identity, social factors, psychological factors, deprivation, environment in the boarding-school, family environment.

Отримано: 12.03.2010

Відомості про авторів

Максименко Сергій Дмитрович, дійсний член АПН України, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, м. Київ.

Барчі Беата, здобувач Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, м. Київ.

Белякова Світлана Миколаївна, викладач кафедри загальної та практичної психології ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, м. Переяслав-Хмельницький.

Білецька Ірина Миколаївна, асистент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський.

Бочаріна Наталія Олексіївна, старший викладач кафедри загальної та практичної психології ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, м. Переяслав-Хмельницький.

Грейліх Ольга Олексіївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький.

Гуріна Зоя Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, м. Переяслав-Хмельницький.

Єзерницький Леонід Йосипович, здобувач, м. Київ.

Кривопишина Олена Анатоліївна, кандидат психологічних наук, доцент, докторант НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ.

Максименко Ксенія Сергіївна, кандидат психологічних наук, викладач кафедри загальної і медичної психології та педагогіки Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, м. Київ.

Михальська Світлана Анатоліївна, асистент кафедри медичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський.